

20. YÜZYILIN BAŞLARINDA AZERBAJCAN'DA BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ

“Difai” teşkilatının amblemi

Azerbaycan'ın yakın tarihinin incelenmesi birçok açıdan önemlidir. Her şeyden önce, bölgenin Rusya Çarlığı tarafından istila edilmesi ve daha sonra da Sovyetler Birliği'nin bir parçası olduğu zaman yaşanan çok ilginç tarihi dönemler unutturulmaya çalışılmış ve yerine siparişli milli tarih yazılmıştır. Gerek çarlık döneminde, gerekse Sovyetler Birliği'nde yaşamış Azerbaycan halkının ulusal bağımsızlık için vermiş olduğu mücadeleleri araştırırken, sıradan insanların kendi milleti ve devleti için fedakarlıklar yaptığından ve bu mücadelelerin gelecek nesiller için bir örnek oluşturduğundan emin oluyorsun. Özellikle, Sovyet yönetimi döneminde Azerbaycan tarihinin belirli bir dönemi ideolojik açıdan ele alınarak bazı dönemler unutturulmaya çalışılmış, ancak bu dönemler, yabancı tarihçiler tarafın-

dan incelenmiş ve bir kitap halinde yayınlanmıştır. Bu işin basit bir iş olmadığını ve kolaylıkla ortaya çıkmadığını tasavvur etmek zor değildir. Çünkü kaynaklar ve arşiv materyalleri ya Sovyet yöneticilerinin izni ile kullanılıyor, ya da bu materyaller gizli tutuluyordu. Son yüz yıl Azerbaycan tarihinin araştırılması çok önemlidir. Millettin birleşmesi sonucunda milliyetçi elit ortaya çıkmış ve bu seçkin grup halkının milli kurtuluş mücadelesine önderlik ederek bağımsızlığa kavuşmuştur.

20. yüzyılın başlarında Azerbaycan'daki mevcut işgal rejimine karşı bireyler tarafından mücadeleler başlatılmış, daha sonra Ermenilerle Azerbaycanlılar arasında çatışmalar sırasında bu insanlar kendi milletinin yardımına gelerek, kurtarıcı görevini üstlenmişler. Fakat Sovyet tarihinde ve kaynaklarda bu insanları eşkiya, suçlu olarak göstererek, onların kötü niyetli olduğunu açıklıyor, onları halkın hafızasından sildirmeye çalışıyorlardı. Bunun yanı sıra, yabancı kaynakları incelerken, bu edebiyatlarda aynı isimli kişilerin milli kahraman düzeyinde olduğunu ve kendi milleti için kahramanca mücadele ettiğini anlıyorsunuz. Bu bağlamda, Türk tarihçisi Hüseyin Baykara'nın “Azerbaycan'ın Bağımsızlık Mücadelesi Tarihi” ve “19. Yüzyılda Azerbaycan'da Yenilenme Hareketi” adlı kitapları karakteristiktir. Söz konusu kitaplarda Azerbaycan'daki bağımsızlık mücadeleleri ele alınmaktadır.

Bunun dışında, Tadeusz Swetochoski'nin “Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycan'ı 1905-

Azerbaycan milletvekilleri Rus İmparatorluğu'nun Devlet Duması'nda da halkın çıkarlarını savunuyordu

1920" adlı kitabı Azerbaycan'daki siyasi süreçleri ve mücadele yöntemlerini yansıtıyor. Yazar bu devirlerde Azerbaycan halkının siyasi bilgi ve tecrübesinin devamlı arttığını beğeniyle vurguluyor ve Azerbaycanlıların Müslümanlıktan Avrupalılaşmaya doğru yönelmesini anlatıyor. Mücadelelerin ulusal bir devletin kurulmasıyla sonuçlandığını belirten yazar, Azerbaycan aydınlarına büyük önem vererek bu çalışmada onların rolünü ve itici güçlerini doğru bir biçimde değerlendirmiştir.

Bunun yanı sıra, Azerbaycan'ın ekonomik gelişimi, yeni sınıfların ortaya çıkışı ve çeşitli partilere üyeliklerine ilişkin ana kaynaklar Sovyet tarihçilerinin yazmış olduğu kitaplardan ve süreli yayınlardan elde edilmiştir. Sovyet kaynaklarında toplumsal sınıflandırmanın oluşumu, onların siyasi mücadeleye başlama tarihlerinin yazılmasının yanı sıra, söz konusu mücadelelerin başlama nedenleri de açıklanmış, fakat buna Komünist ideoloji bakış açısı yaklaşımı sergilenmiştir. Her iki kaynak kullanılarak, Azerbaycan tarihinin kısa bir dönemi milli düşünce ile

gözden geçirilmiş ve yeniden yazılmıştır.

Azerbaycan 20.yüzyıla sağlam ve şekillenmiş bir sınıfla girdi. Aynı zamanda, Azerbaycan'da programı olan siyasi bir teşkilat mevcut değildi. Azerbaycan aydınlarının büyük bir bölümü eğitim alanında çalışıyor, halkın eğitiminin iyileşmesine önem veriyorlardı.

Azerbaycan aydınlarının siyasete karışmamasını ve herhangi bir siyasi teşkilatlarının olmamasını fırsat bilen Rus politikacılar 1901 yılında Bakü'de Sosyal Demokrat partiyi kurdular. O dönemde Bakü, batı standartlarına göre bir sanayi kenti olarak görülüyordu. Bakü endüstrisinde çalışan işçilerin bir grubunu Ruslar oluşturmaktaydı. Onlar devrimci görüşlerinden dolayı Çarlık hükümeti tarafından Bakü'ye sürgüne gönderilmiş, onlar da gizlice kendilerinin Sosyalist Demokrat Partisini kurmuşlardı. Böylece 1901'de Rusya Sosyal Demokrat Partisinin Bakü Komitesi kuruldu. Bu parti, işçiler arasında program ve bildirilerinin yaygın propagandasını başlattı ve bir süre sonra büyük bir başarı elde etti. Sosyal Demokrat Partisi

Rus İmparatorluğu Müslümanlarının kongrelerinde Azerbaycanlı milletvekilleri aktiftiği ile seçiliyordu

Bakü Komitesi bünyesinde Azerbaycanlılardan oluşan bir teşkilat kurmaya karar verdi. Rusya'dan gelen işçilerle birlikte çalışan Azerbaycanlı işçiler de devrim hareketi-

ne katılarak 1904 yılında kendilerinin "Hümmet" sosyalist partilerini gizlice kurdular. Bu parti, bir süre Rusya Sosyal Demokrat Partisinin bir bölümü olarak faaliyette bulunmuş, 1905 yılında yarı bağımsız olmuş ve 1917 yılında bağımsız Azerbaycan Komünist Partisine dönüşmüştür.

20.yüzyılın başlarında Azerbaycan aydınlarının sözcülerinden biri olan "Kaspi" gazetesi

Azerbaycan tarihinde bundan sonra kurulmuş olan siyasi parti "Difai" partisidir. Bu parti, 1905 yılında Kafkasya'da Ermenilerin Azerbaycanlılara saldırarak soykırım yaptıkları zaman kurulmuştu. Partinin kurucusu Ahmet bey Ağaoğlu'dur. Partinin adı "Savunma Teşkilatı" anlamına geliyor. Adından da anlaşılacağı gibi, bu parti, Ermenilerin Azerbaycanlılara karşı yürüttüğü kitlesel soykırımı önlemek amacıyla kurulmuştur. Parti kurulduğu günden itibaren Azerbaycan halkına büyük hizmetlerde bulunmuştur.

Azerbaycan'ın siyasi tarihinde yer alan üçüncü parti "Rusya Müslümanları İttifakı" Partisidir. Parti 1906 yılı 16-21 Ağustos tarihlerinde Nijni Novgorod'da toplanan üçüncü kongrede kurulmuştur.

Azerbaycan tarihinde dördüncü siyasi parti, 1911 yılında kurulan Türk Ademi Merkeziyet Müsavat Partisi olmuştur.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Azerbaycan 20.yüzyıla iki toplumsal sınıfla şekillenmiş olarak girdi. Bunlardan birincisini aydınlar, ikincisini ise işçi sınıfı oluşturuyordu.

Halkın maddi durumu çok üzücü olduğundan, siyasi açıdan ise hareket özgürlüğü bulunmadığından, aydınlar işçi sınıfını kendi etrafında birleştirerek reformlar yapmak, milli azınlıklara siyasi hakların verilmesi yolunda mücadele etmek için siyasi partiler kurdular.

Bu arada Azerbaycan'daki gazetelerde halkı uyanış ve birlik çağrısında bulunan yazılar yayımlanıyor ve bu devrimci fırsatı kullanarak hak ve hukuk mücadelesinde mümkün olduğunca çok şeyler elde etmek gerektiğine dair fikirler söyleniyordu. Ali bey Hüseyinzade'nin Hayat gazetesi yazıyordu: "Eğer ilerlemek ve varlığımızı sürdürmek istiyorsak, her şeyden önce Müslüman kalmalıyız. Bizim ilerlememiz ve yaşam koşullarımızın iyileştirilmesi İslam kanunlarına uygun olarak gerçekleştirilmelidir."

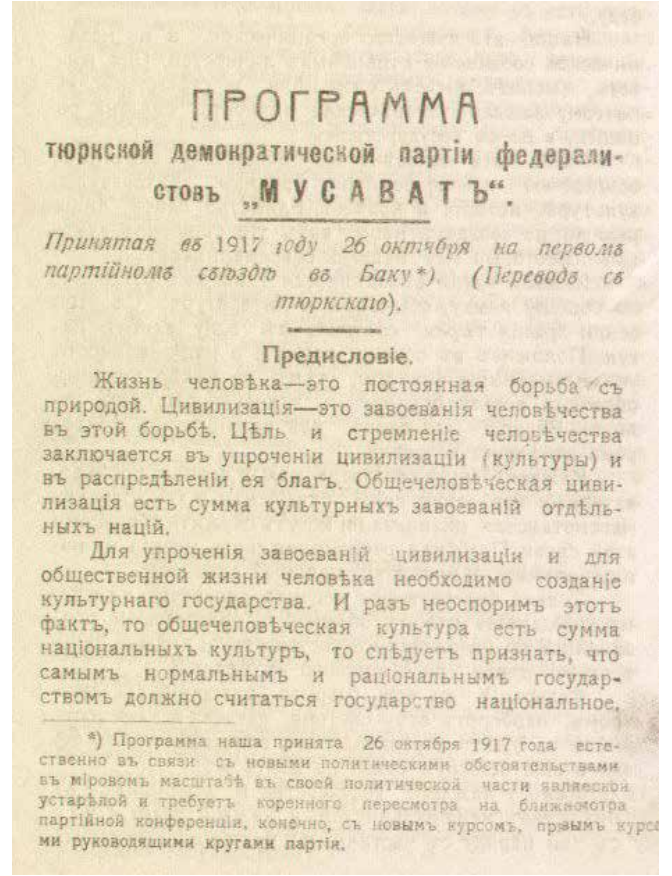
Kaspi gazetesinde Ahmet bey Ağaoğlu yazıyordu: "Bütün bu kitle yalnız bir dini kitle değil, aynı zamanda etnik bir varlıktır. Çünkü bütün Rusya Müslümanları Türk-Tatar ırkına ait olup, bu dilde konuşuyor ve aynı dine inanıyor."

Devrime kadar tüm haklarından mahrum olmuş Kafkas Türkleri, İmparatorluğun İçişleri Bakanının karşısına dikilerek hak, adalet ve hukuk talep etmekte. Bu ne anlama geliyor? Buna 2.Nikolay ve etrafındaki bakanlar, generaller nasıl bakıyor ve nasıl tahammül etmekte?

1908 yılında Stolipin'in gericisi politikası başladığında, Difai parti üyeleri tutuklanmış ve büyük çoğunluğu Türkistan sahralarına sürülmüştür.

Kafkas Müslümanlarının siyasi hak ve özgürlükleri için mücadele eden ikinci parti Rusya Müslümanları İttifakı Partisidir. Ali Merdan bey Topçubaşov, Ahmet bey Ağaoğlu, Ali bey Hüseyinzade, Alim Efendi, Maksut ve Bünyamin Efendi, Ethem Efendi 8 Nisan 1905'de Raşid Efendinin Saint-Petersburg'daki evinde bir araya geldi. Toplantının temel amacı tüm Rusya Müslümanları için ortak bir siyasi parti kurmaktır. Birkaç gün sonra, Kırım'dan gelen İsmail bey Gaspıralı adları belirtilen kişilerin fikrini kabul ederek onlara katılmıştır.

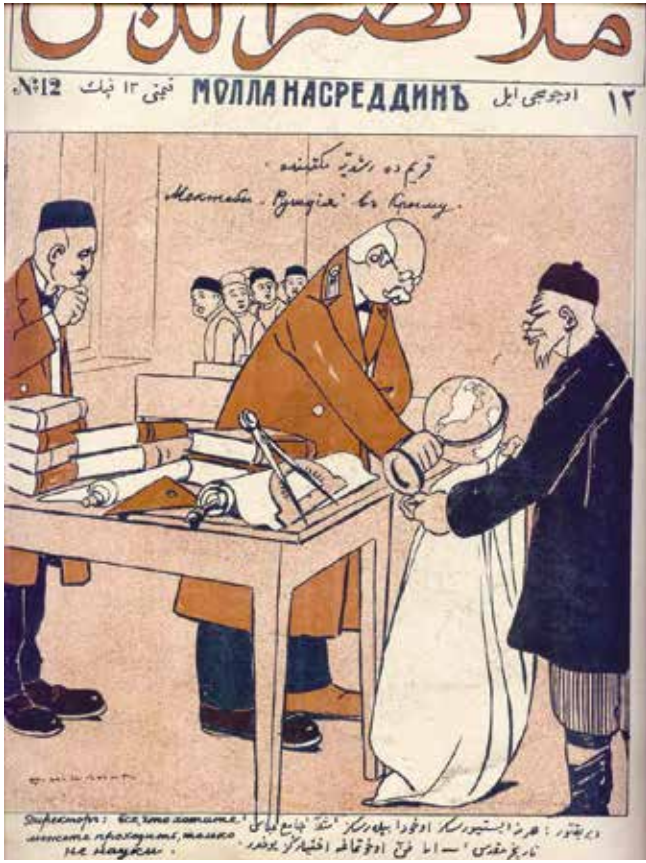
"İttifak" dönemin taleplerine uygun olarak siyasi, ekonomik, sosyal ve dini işleri zamanın talepleri düzeyine getirmek için aynı düşünceyi paylaşan Rusya Müslümanlarını kendi etrafında birleştirmeliydi.

“Müsavat” partisinin programı, 20.yüzyılın başlarında Azerbaycan halkının hayallerini ve isteklerini yansıtıyordu

Siyasi ve kültürel yaşamlarında özgürlük kazanmak için, milletlere hukuka dayalı serbestlik verilmesi çerçevesinde, Müslümanlara da kültürel ve insani hakları sağlamak, devlet yönetiminde, mahkemelerde Müslüman yöneticiler olmalı ve Müslümanlara seçme ve seçilme hakları tanınmalıdır.

1917 yılı Nisan ayının başında Bakü'de Kafkas Müslümanlarının büyük kongresi yapıldı. Kongreye Azerbaycan, Kuzey Kafkasya Müslümanları, Ermenistan ve Gürcistan'da yaşayan Müslümanların temsilcileri katıldı. Kongre, Kafkas Müslümanlarının Rus Devriminden ne alacaklarını ve taktiklerini belirlemeyi planlıyordu. "Tarafsız Grup" adıyla Kongreye katılan Ali Merdan bey Topçubaşov Kongreye başkanlık yapıyordu. Rusya Müslümanları İttifakı Partisinin lideri Ali Merdan bey Topçubaşov mensubu olduğu halkın siyasi gelişme açısından çok başarılı olduklarından mutlu olduğunu vurgulamıştı.

“Molla Nasreddin” dergisi sadece hicivsel bir yayın değildi, aynı zamanda milli çapta güncel konuları da gündeme getiriyordu

Bolşeviklerin Rusya’da iktidarı ele geçirmesinin ardından, Azerbaycan bağımsızlık mücadelesini kurallara uygun olarak başlattı. Bakü’de milli kurtuluş mücadelesine yön veren teşkilatlar mevcuttu ve bu teşkilatlar Milli Komite’de birleşti. Seçimlerde, Azerbaycan’ın bütün seçim bölgelerinden ve Bakü işçilerinden %75 oy alan Müsavat Partisi ile Ali Merdan bey Topçubaşov ve Fetali Han Hoyski’nin “Tarafsız Grubu” “Milli Komite”nin çoğunluğunu oluşturuyor ve Kafkasya çapında Azerbaycan halkının siyasi yaşamında öncü rol oynuyordu.

Azerbaycan’ın bağımsızlık mücadelesi Bakü’de başlamış olsa da, sonradan Ermeni-Bolşevik birleşik güçlerinin “Milli Komite” den üstün olması ve bu Komitenin büyük kayıplara maruz kalması nedeniyle, kalan üyeler Gence’de Nesib bey Yusufbeyli’nin önderliğindeki “Milli Komite”de birleşti.

Azerbaycan’daki milli bağımsızlık hareketinin mer-

kezi Gence oldu. Ermeni-Bolşevik birleşik güçleri şimdi de Gence’de mevcut milli liderleri ve Azerbaycanlılarda bağımsızlık ruhunu tamamen yok etmek amacıyla güçlerini seferber ederek Gence’ye doğru ilerlemeye başladı. Bu güçler bu kez de Karabağ Ermenileri ile anlaşarak güçlerini birleştirip Gence’ye saldırmaya karar verdi. Gence’nin yok edilmesi ve Azerbaycan’ın bağımsızlık mücadelesinin yıkılması, Azerbaycan’ın yeniden esaret altına alınması demekti. Tiflis’te kurulan Transkafkasya Seymi’nin (Transkafkasya Federatif Cumhuriyeti) üçte birini Ermenilerin oluşturduğundan, Seym, Gence’ye saldırı hazırlayan Ermeni-Bolşevik güçlerini engellemeye çaba bile göstermedi. Gerçi Seym’in askeri gücü de mevcut değildi. Azerbaycan için tek yol, Osmanlı Hükümeti’ne, Azerbaycan’ın kurtuluşu için Osmanlı Ordusu’nu Azerbaycan’a getirme çağırısı yapmaktı.

Azerbaycan’ın siyasi gelişimi boyunca onun aydınları Avrupalılaştırmış, ancak çoğunluğu oluşturan geniş kitlelerin bu gelişimden geri kalması nedeniyle, onların arasında bir uçurum vardı. Ümmetçilikten Pantürkizm’e ve daha sonra da hızla Azerbaycancılığa geçen bu aydınları büyük çoğunluk desteklememiş ve olaylara kayıtsız kalmıştır. Azerbaycan ulusal devlet kavramı halkın büyük bir bölümünün içinde filizlenmedi, milliyetçilik ya anlaşılmadı ya da Komünistlerin Azerbaycan Cumhuriyetine karşı propagandasında kötüye kullandıkları bir terim olarak kabul edildi. ❁

Kaynakça

- 1.Baykara H. “Azerbaycan’ın Bağımsızlık Mücadelesi Tarihi” İstanbul : 1975
- 2.Baykara H. “19.Yüzyılda Azerbaycan’da Yenilenme Hareketi” 1990
- 3.Seyidzadə D. Azərbaýcan XX əsrin əvvəllərində: müstəqilliyə aparan yollar. Bakı, 1998
- 4.Rəsulzadə M.Ə. Azərbaýcan Cümhuriyyəti. Bakı, 1990
- 5.Audrey L. Altstadt. The Azerbaijani Turks. Power and identity under Russian Rule. California, 1992.
- 6.Mehmetzade M.A. Milli Azerbaycan harekety. Ankara, 1991

“Molla Nasreddin” dergisi sadece hicivsel bir yayın değildi, aynı zamanda milli çapta güncel konuları da gündeme getiriyordu

